

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
Факультет геології, географії, рекреації і туризму
Кафедра соціально-економічної географії і регіонознавства

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор з наукової роботи
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна
Віктор КАРТИЧ

ПРОГРАМА

ДОДАТКОВОГО КАНДИДАТСЬКОГО ІСПИТУ

зі спеціальності 11.00.02 «економічна та соціальна географія»

2020/ 2021 навчальний рік

Основи теорії суспільної географії. Значення теорії розвитку суспільної географії. Суть, особливості та фактори розвитку теоретичного знання. Методологічна база сучасної суспільної географії. Рівні методологічного знання. Науково-пізнавальне значення міждисциплінарних методів наукового дослідження: системного підходу, структурного аналізу і синтезу, моделювання, формалізація, ідеалізації та логічних методів, роль математичних методів. Система суспільно-географічних методів дослідження. Методологічні принципи вітчизняної суспільної географії.

Об'єкт вивчення суспільної географії на планетарному, регіональному і локальному рівнях. Суспільно-географічний комплекс як інваріантний об'єкт дослідження на регіональному і локальному рівнях, його компонентна структура (склад), роль в його функціонуванні горизонтальних і вертикальних зв'язків. Різноманітність конкретних об'єктів вивчення суспільної географії та її складових частин.

Предмет вивчення суспільної географії, розвиток поглядів на предметну сутність цієї науки, сучасна її трактовка. Основні суспільно-географічні закони як вияв предметної сутності суспільної географії. Місце географії в системі наук, її структура. Зв'язок суспільної географії з іншими науками, її відношення до регіональної економіки, теоретичної географії та метагеографії.

Економічна географія – головна функціональна ланка суспільної географії, предмет вивчення і завдання. Виробничо-територіальні комплекси (ВТК), їх основні види і типи. Поняття про територіально-виробничий комплекс (ТВК). Системний підхід і структурний аналіз при дослідженні ВТК. Аспекти аналізу функціональної структури ВТК чи ТВК: компонентний (галузевий, міжгалузевий), економічний, територіальний і управлінський. Поняття про комбіновані структури виробництва. Напрямки дослідження галузевої структури виробництва, методика обрахунків коефіцієнтів структури, спеціалізації і укомплектованості. Система показників економічної ефективності виробництва. Суть територіальної структури виробництва, її елементи та типи.

Ієрархія рівнів управлінської структури виробництва. Методи вивчення територіальної організації і комплексно-пропорційного розвитку виробництва.

Промисловість: значення, структура, аспекти дослідження. Фактори формування, розвитку та розміщення галузей, їх роль в географічному поділі та інтеграції праці. Промислові групування і комплекси. Типізація і класифікація промислових комплексів. Галузеві та міжгалузеві промислові утворення. Територіальна організація і комплексний розвиток промисловості.

Проблеми територіальної організації і комплексно-пропорційного розвитку паливно-енергетичного, металургійного, машинобудівного, будівельного, лісопромислового комплексів.

Агропромисловий комплекс: суть, структура, фактори розвитку і територіальної організації, типізація, методи і прийоми дослідження.

Транспортні комплекси (системи): суть, структура, фактори розвитку і територіальної організації. Елементи територіальної структури транспортної системи.

Показники транспортної освоєності (забезпеченості) території. Рівні економічного розвитку території (країни, району, області, низового адміністративного району): суть, показники і методика визначення. Територіальна спільність виробництва та її основні види.

Розвиток господарства і раціональне природокористування. Еколого-географічна ситуація та її найважливіші проблеми. Екологічний моніторинг і екологічна експертиза.

Соціальна географія як ланка суспільної географії: об'єкт, предмет вивчення, завдання. Демографічна ситуація і особливості розселення населення – територіальний „каркас” соціальної географії. Фактори формування і розвитку систем розселення, їх типи та ієрархія. Основні особливості і тенденції розселення населення. Геоурбаністика та георуалістика. Урбанізованість та агломеративність у розселенні. Демографічні та соціальні проблеми сільської місцевості.

Географія трудових ресурсів та зайнятості населення. Поняття про умови життєдіяльності населення і якість життя. Географія сфери обслуговування і споживання. Рівень соціального розвитку території: суть та основні показники. Процеси заселення і освоєння території.

Географія культури, рекреаційна географія як нові напрямки розвитку соціальної географії: їх суть та завдання. Комерційна географія.

Суспільно-географічні відношення та процеси. Суть суспільно-географічних відношень, віддалі і площі як міри цих відношень, основні їх класи. Система суспільно-географічних зв'язків як вираз відношень, їх види і типи.

Суспільно-географічне положення як загальна категорія науки: суть, види та методи оцінки. Ознаки типізації СГП: за масштабністю охоплюваної території, за місцеположенням об'єкта людської діяльності, за спеціалізацією цих об'єктів. Суть позиційного принципу функціонування об'єктів. „Кадастр” вигідності СГП для об'єктів і територій.

Географічний поділ та інтеграція праці як основні категорії суспільної географії: суть і науково-пізнавальне значення, інші поняття, що описують цю категорію.

Умови і фактори розвитку географічного поділу праці. Формула економічної вигоди від його розвитку. Види і масштаби розвитку географічного поділу праці. Територіальна спеціалізація і обмін як основні форми розвитку цього процесу, показники і методика визначення.

Взаємодія географічного поділу праці з процесами комплексоутворення, територіальна концентрація продуктивних сил. Комплексність продуктивних сил, її

сутність та види: технологічна і соціально-економічна комплексність. Концепція „опорного каркасу”, що характеризує конкретний процес інтеграції праці та формування відповідного типу територіальної структури господарства, каркасний ефект і „каркасне мислення”. Категорія інтеграції праці, її діалектичний зв’язок з категорією поділу праці.

Розміщення продуктивних сил як важлива суспільно-географічна категорія, її суть та науково-пізнавальне значення.

Розміщення продуктивних сил як суспільно-географічне відношення класів „територія – об’єкт”, „територія – територія”, „об’єкт – об’єкт” та відношення між компонентами суспільно-географічного комплексу, їх часткові випадки.

Розміщення продуктивних сил як суспільно-географічний процес, його суть, міра розвитку та форми прояву. Обґрунтування і аргументація процесу локалізації об’єктів.

Концепція факторів розміщення продуктивних сил, їх структура і загальна оцінка. Головні принципи, основний критерій та показники соціально-економічної ефективності процесу розміщення продуктивних сил. Часткові процеси і стадії розміщення продуктивних сил.

Пошук просторових закономірностей в теорії розміщення продуктивних сил. Видатні представники цього напрямку.

Взаємозв’язок процесу розміщення продуктивних сил з їх територіальною організацією суспільства.

Теоретико-методологічні проблеми суспільно-географічного районування: його суть, значення і оцінка понятійно-термінологічного апарату. Фактори і принципи процесу районування. Функціональна структура суспільно-географічного району, її часткові випадки. Поняття про спеціалізацію і комплексний розвиток суспільно-географічного району. Таксономічна сітка суспільно-географічних районів (види і типи). Практичне значення суспільно-географічного районування як географічної форми управління людською діяльністю.

Оцінка напрямків розвитку суспільної географії. Нові напрямки розвитку вітчизняної суспільної географії: проблемно-теоретичного, конструктивного (прикладного), соціально-географічного, ресурсного, рекреаційного, найновіших. Основні напрямки розвитку зарубіжної суспільної географії: хорологічний, соціально-політичний, гуманістичний, математико-авангардистський, регіонально-науковий та радикальний.

Перспективи (прогноз) розвитку і завдання суспільної географії. Елементи прогнозу об’єкту і предмету вивчення, методів і методики досліджень, структури географічної науки і системи науково-дослідних закладів, географічної служби в Україні.

Соціально-економічна географія України. Формування території України, оцінка її геополітичного положення та ролі у світовому процесі людської діяльності.

Природно-ресурсний потенціал України, його структура, якісна та кількісна оцінка.

Населення України: чисельність, динаміка, структура, особливості демографічних процесів міського і сільського населення: основні риси його розселення, міграції, територіальні відміни національного, етнічного, мовного та регіонального складу. Соціально-економічна структура населення. Територіальні відмінності в умовах життєдіяльності населення. Якість життя населення: сутність, методи визначення та причини територіальних відмінностей.

Географія української діаспори.

Господарство України: загальна характеристика та сучасний рівень розвитку, структура і спеціалізація виробництва. Стратегія подальшого економічного розвитку. Принципи трансформації структури господарства в умовах переходу до ринкової економіки.

Промисловість: значення, структура, умови і фактори розвитку особливості територіальної структури. Завдання і принципи структурної перебудови. Провідні міжгалузеві промислові комплекси: паливно-енергетичний, металургійний, машинобудівний, хімічний, будівельно-індустріальний, лісопромисловий, виробництва товарів широкого вжитку.

Агропромисловий комплекс України, його роль в господарстві. Агроресурсний потенціал. Структура і спеціалізація АПК, особливості його територіальної спеціалізації. Характеристика головних спеціалізованих підкомплексів. Територіальна структура АПК, інші аспекти функціонування структури.

Водогосподарський комплекс України: структура, особливості розміщення, значення.

Географія транспорту України: значення, види, транспортна мережа. Територіальна структура транспортної системи. Географія основних вантажо- та пасажиропотоків.

Географія сфери обслуговування.

Рекреаційна географія. Територіальні рекреаційні системи, напрямки їх суспільно-географічного дослідження.

Географія внутрішньої торгівлі. Географія культури в Україні.

Суспільно-географічне районування України: зміст, завдання, види і типи районів. Проблема інтегрального макро-, мезо- і мікрорайонування, оцінка запропонованих сіток. Проблема адміністративно-територіального устрою України. Практичне значення інтегрального суспільно-географічного районування в Україні.

Еколого-географічна ситуація в Україні. Принципи й сучасні методи оцінки екологічної ситуації. Райони екологічної біди. Напрямки покращення екологічної ситуації в Україні. Структурна перебудова промисловості як один з головних факторів оздоровлення умов життєдіяльності людей.

Місце та роль України у міжнародному поділу праці. Зміни у зовнішній функції, структурі і географії зовнішньоекономічних зв'язків.

Політична і соціально-економічна географія світу. Політична географія і геополітика. Об'єкт і предмет вивчення. Сучасні державні утворення та їх класифікація. Державний устрій країн світу, їх класифікація за політико-адміністративними ознаками.

Державна територія як категорія політичної географії. Території з міжнародними та змішаними режимами. Економічні зони. Суперечні території. Державні кордони.

Національна політика і державність. Міжнародні політичні структури і утворення. Глобальні та регіональні кризи, їх наслідки та шляхи відтворення.

Стадії економічного росту та індустріалізації країн світу. Показники рівнів їх соціально-економічного розвитку та класифікація.

Індустріальні високорозвинені країни. Індустріальні середньорозвинені країни. Країни, що розвиваються, та їх типи.

Світова економіка як складова глобальної територіальної соціально-економічної системи. Визначення, структура, пропозиції. Закони розвитку. Фактори виробництва та забезпечення ними країн світу. Вільні економічні зони.

Природно-ресурсний потенціал світової економіки.

Населення, типи його відтворення та забезпеченість країн світу трудовими ресурсами.

Виробничо-технологічні уклади та географія промисловості світу.

Транспортно-комунікаційні системи світу та тенденції їх розвитку.

Невиробнича сфера.

Географія світогосподарських зв'язків. Міжнародна економічна інтеграція та географія найважливіших інтеграційних утворень.

Рекомендована література

1. Алаев Э.Б. Социально-экономическая география: Понятийно-терминологический словарь. – М.: Мысль, 1983. – 350 с.
2. Арманд А.Д. География информационного века. Изв. АН.-Сер. Географическая. – 2002. - № 1. – С. 10-14.
3. Атлас України (електронна версія) // Інститут географії НАНУ, ІС "Гео". – К., 2000. Беручашвили Н.Л. Геофизика ландшафтов. – М., 1990.
4. Багров Н.В. Региональная геополитика устойчивого развития. – Київ, «Либідь», 2002. – 256 с.
5. Безуглий В.В., Козинець С.В. Регіональна економічна і соціальна географія світу: Навч. посіб. Вид. 2-ге, доп., перероб. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 688 с.
6. Білоус В.В., Боднар С.П., Курач Т.М., Молочко А.М., Патиченко Г.О., Підлісецька І.О. Дистанційне зондування з основами фотограмметрії: навчальний посібник. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2011. – 367 с.
7. Гавриленко О.П. Методологія наукових досліджень. – К., 2004.
8. Гожик П. Ф., Герасименко Н. П., Бортник С. Ю. Четвертинна геологія. К.: Вид-во Київський університет, 2019.
9. Голиков А.П., Грицак Ю.П., Казакова Н.А., Сидоров В.И. География мирового хозяйства: Учебное пособие. – К.: Центр учеб. литературы, 2008. – 192 с.
10. Дергачев В.А., Вардомский Л.Б. Регионоведение: Учебное пособие. – М.: ЮНИТИ, 2004. – 463 с.
11. Джаман В.О. Регіональні системи розселення: демографічні аспекти. – Чернівці: Рута, 2003. – 392 с.
12. Дмитрук О.Ю. Урбаністична географія з основами урбогеоекології. – К., 2000.
13. Дністрянський М. С. Політична географія та геополітика України: Навч. посібник. – Тернопіль: Богдан, 2010. – 344 с.
14. Єпіфанов А.О. Регіональна економіка. – К., 2000. – 343 с.
15. Жупанський Я.І. Історія географії в Україні: Посібник. Видання друге, доповнене. 2006. – 276 с.
16. Жупанський Я.І. Словник термінів і понять з географії. – Чернівці: Технодрук, 2006. – 192 с.
17. Іщук О.О. Просторовий аналіз і моделювання в ГІС : Навч. посібник / О. О. Іщук, М. М. Коржнев, О. Е. Кошляков; за ред. акад. Д. М. Гродзинського. – К. : Вид.-поліграф. центр "Київський університет", 2003. – 200 с.
18. Іщук С.І., Гладкий О.В. Географія промислових комплексів: підручник. Затверджено МОН України. – К.: Знання, 2011. – 375 с.
19. Кіптенко В.К. Світосистемний підхід в країнознавстві// Географічне країнознавство: підручник / Я.Б.Олійник, Б.П. Яценко, О.О.Любіцева; за наук. Ред. Проф. Я.Б.Олійника, Б.П.Яценка. – К: ВПЦ «Київський університет», 2015. – С. 37-48
20. Мадіссон В.В., Шахов В.А. Сучасна українська геополітика. – К., 2003. – 176 с.

- 21.Максаковский В.П. Географическая картина мира. В 2 кн. – 3-е изд., испр. – М.: Дрофа, 2006. – 495 с.
- 22.Медков В.М. Демография. Учебник. – М.: ИНФРАМ, 2004. – 576 с.
- 23.Мезенцев К., Олійник Я., Мезенцева Н. (ред.). Урбаністична Україна: в епіцентрі просторових змін. Монографія. Київ: Фенікс, 2017.
- 24.Мезенцев К.В. Суспільно-географічне прогнозування регіонального розвитку: Монографія. – К.: ВПЦ «Київський ун-тет», 2005. – 253 с.
- 25.Мезенцев К.В., Підгрушний Г.П., Мезенцева Н.І. Регіональний розвиток в Україні: суспільно-просторова нерівність та поляризація: Монографія. Київ, 2014.
- 26.Мороз С.А., Онопрієнко В.І., Бортник С.Ю.. Методологія географічної науки: навчальний посібник. – Київ: Заповіт, 1997. – 333 с.
- 27.Немец Л.Н. Устойчивое развитие: социально-географические аспекты (на примере Украины): Монография. – Х., 2003. – 383 с.
- 28.Немец К.А. Інформаційна взаємодія природних і соціальних систем: Монографія. – Х.: Східнорегіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2005. – 428 с. – Рос. мовою.
- 29.Олійник Я.Б., Степаненко А.В. Економічна та соціальна географія: сучасний стан і перспективи розвитку. Київ: ВГЛ «Обрії», 2009.
- 30.Пістун М.Д. Основи теорії суспільної географії / Навчальний посібник. – К.: Вища школа, 1996. – 231 с.
- 31.Пістун М.Д. та ін. Географія агропромислових комплексів.: Навчальний посібник / М.Д. Пістун, В.О. Гуцал, Н.І. Провотар – К.: Либідь, 1997. – 200 с.
- 32.Політична географія і геополітика: Навч. посібник / Б.П. Яценко, В.І. Стафійчук, Ю.С. Брайчевський та ін.; за ред. Б.П. Яценка. – К.: Либідь, 2007. – 255 с.
- 33.Социально-экономические концепции стран мира на рубеже тысячелетий (власть, экономика, социальная сфера): Международная энциклопедия / Научн. ред. Севрук М.А. – М., 2000. – 191 с.
- 34.Соціальна географія / Л. Немець та К. Мезенцев. – Київ. Фенікс, 2019. – 304 с.
- 35.Стеченко Д.М. Розміщення продуктивних сил і регіоналістика: Підручник. – К.: Вікар, 2006. – 396 с.
- 36.Стеченко Д.М. Управління регіональним розвитком. – К.: Вища школа, 2000. – 223 с.
- 37.Топчієв О.Г. Основи суспільної географії: підручник для студ. географ. спеціальностей вищих навч. закладів. – Одеса: Астропринт, 2009. – 544 с.
- 38.Топчієв О.Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики: Навчальний посібник. – Одеса: Астропринт, 2005. – 632 с.
- 39.Шаблій О.І. Основи суспільної географії: підручник для студ. вищих навчальних закладів. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2012. – 296 с.
- 40.Шаблій О.І. Соціально-економічна географія України: навчальний посібник. – Львів: Світ, 2000.
- 41.Шевчук Л.Т. Соціальна географія: навчальний посібник. – К.: Знання, 2007. – 349 с.